

Wielokulturowa przestrzeń dialogu polsko-ukraińskiego

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2026.001>

Dialog stanowi jedną z fundamentalnych wartości kultury humanistycznej. Jego istotą jest nie tylko słuchanie drugiego, lecz także umiejętność usłyszenia go naprawdę i zdolność do współodczuwania. Dotyczy to nie tylko jednostek, ale też grup społecznych i całych narodów.

Niniejszy tom ukazuje się w szczególnym momencie, wyznaczonym przez współczesne wydarzenia geopolityczne i społeczno-cywilizacyjne – przede wszystkim przez trwającą wojnę rosyjsko-ukraińską. Wydarzenia te na nowo kierują uwagę ku wzajemnym relacjom w Europie Środkowo-Wschodniej, skłaniając do refleksji nad ich historycznymi uwarunkowaniami oraz obecnym znaczeniem. Obok dramatu wojny obserwujemy intensyfikację procesów integracyjnych Ukrainy z przestrzenią europejską, które, choć szczególnie widoczne w wymiarze politycznym i prawnym, mają także głębokie zakorzenienie kulturowe. Kultura ukraińska stanowi bowiem integralną część europejskiej tradycji kulturowej, gdyż rozwijała się przez wieki we wspólnym rytmie z innymi ośrodkami, wnosząc własny, oryginalny wkład w to dziedzictwo.

W tej historii wspólnych przemian szczególne miejsce zajmują związki polsko-ukraińskie, które w zależności od epoki przybierały różne formy: od dwustronnego transferu kulturowego i inspiracji przez napięcia, rywalizację po wzajemne redefiniowanie tożsamości. Relacje te współtworzyły nie tylko lokalne, lecz także szersze europejskie konfiguracje kulturowe i polityczne. Jak zauważa Oksana Zabużko w tomie esejów *Nasza Jewropa*, historia kontynentu europejskiego jest historią zmiennych granic i przemijających imperiów, ale także przestrzenią trwałych punktów napięcia, a wśród nich –

[...] dwóch węzłów nerwowych, które od wieków pulsują w niezmiennym rytmie, rozsyłając impulsy we wszystkich kierunkach, niczym podwodny wulkan poruszający powierzchnię morza: na zachodzie – „węzeł” niemiecko-francuski, na wschodzie – ukraińsko-polski (Zabużko 2025: 14)*.

* Tłumaczenie – Sofia Butko. W oryginale w szerszym kontekście brzmi to tak: „Нашу роль в історії Європи найпростіше побачити, переглянувши на ютубі перший-ліпший із відеороликів, де навів представлено цієї самої історії »1000 років за 5 хвилин«: течуть перед очима, наступаючи й відступаючи, кордони, спухають і лускають імперії, біжать тріщини фронтів, шиється й перешивається крихітний, але який же невгамовно творчий континентик, – і тільки дві сейсмічні точки, два нервові вузли пульсують і двигать на його мапі

To właśnie ta bliskość i wzajemne oddziaływanie obu kultur, polskiej i ukraińskiej, stało się impulsem do powstania niniejszego tomu, który ukazuje dialog polsko-ukraiński jako zjawisko o długim trwaniu, a zarazem takie, które stało się szczególnie intensywne we współczesności. Dialog ten wyrasta z potrzeby nie tylko utrwalenia wspólnej przeszłości, lecz także projektowania przyszłości Europy i z przekonania, że przyszłość ta zależy między innymi od relacji między naszymi narodami. Jednocześnie jest on próbą pogłębienia wzajemnego poznania. Tragiczne wydarzenia XX wieku wytworzyły między naszymi narodami dystans, sam w sobie nieunikniony, a może nawet potrzebny, który jednak staje się groźny, gdy przeradza się w niechęć, obojętność, poczucie wyższości lub odmowę podtrzymywania dialogu.

Sytuacja współczesna, mimo swojego dramatyzmu, stwarza jednak nowe warunki spotkania. Solidarność polskiego społeczeństwa z ukraińskim w sytuacji wojennej, doświadczenie bliskiego sąsiedztwa, a nierzadko i wspólnego zamieszkiwania tej samej przestrzeni otworzyły przed nami bezprecedensową możliwość wejścia na wspólną orbitę, której centrum jako najwyższa wartość stanowi człowiek, jego życie i kultura – to wartość, którą należy poznawać, rozumieć i chronić.

Na prezentowany tom pisma „Litteraria Copernicana” składają się artykuły naukowe, eseje i inne teksty, w których dialog kultur ukraińskiej i polskiej ukazywany jest w bardzo różnych aspektach. Są tu studia prezentujące rolę ukraińskiego krajobrazu kulturowego w twórczości pisarzy polskich – ale z Ukrainy rodem – Józefa Kotoniego i Jarosława Iwaszkiewicza. Są analizy dylematów mieszkańców ukraińsko-polskiego pogranicza, wyborów tożsamościowych oraz polemik na tle narodowościowym w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, w których brali udział najznacniejsi pisarze ukraińscy i polscy tamtych czasów (m.in. Iwan Franko i Henryk Sienkiewicz). Są przybliżenia reakcji autorów ukraińskich na teksty kultury polskiej, od pierwszej połowy XIX wieku (Taras Szewczenko) po czasy najnowsze (Serhij Żadan, współcześni ukraińscy eseiści i inni twórcy). Jest portret paralelny pierwszych dyplomek Polski i Ukrainy: Kazimierzy Iłłakowiczówny i Nadii Surowcowej. Jest analiza wielorakiej współpracy ukraińskich i polskich środowisk emigracyjnych po II wojnie światowej. Jest wreszcie podwójny, polski i ukraiński, literacki wizerunek łemkowskiego artysty tworzącego na marginesie kultury polskiej – Epifaniasza Drowniaka (Nikifora Krynickiego), jednego z najważniejszych europejskich malarzy nieprofesjonalnych.

Szczególną rolę pełni w tomie przestrzeń Drohobycza, miasta młodości Iwana Franki i miasta życia Brunona Schulza, którego osobie i twórczości, zwłaszcza zaś ich inspirującej sile, poświęconych jest parę opublikowanych tutaj tekstów. Z Drohobycza też pochodzi kilka spośród naszych autorek, a jeden z artykułów dotyczy dziejów drohobyckiej polonistyki i jej współtwórcy – Klaudiusza Jaśkiewicza. Postać Schulza patronuje zarazem przewijającemu się przez tom motywowi żydowskiemu, przypominając, że dialog kultur polskiej i ukraińskiej toczył się zawsze w świecie bardzo złożonym, wielobiegunowym, i że sam ten dialog i ten świat stanowiły części większej, wielobarwnej mozaiki. W równie skomplikowanym, choć zupełnie innym świecie nasza rozmowa odbywa się także dziś.

Osobnego komentarza wymagają ilustracje opublikowane w niniejszym tomie. Zawdzięczamy je Arecie Kowalskiej, autorce bloga „Forgotten Galicia”, poświęconego dokumentowaniu i promowaniu bogatego dziedzictwa kulturalnego Lwowa, Galicji i ziem dawnego cesarstwa austro-węgierskiego. Pani Areta nieprzypadkowo zwróciła uwagę na motyw słonecznika w zdobnictwie kamienic Lwowa i Krakowa (Kowalska 2023). Słonecznik był jednym z charakterystycznych elementów środkowoeuropejskiej secesji, której impulsy dotarły na ziemie polskie i ukraińskie z Wiednia (Wallis 1974: 174; Hrymaliuk 2015: 1322). Każda z kultur przetwarzała ten styl na swój sposób, lecz wspólne pozostawały motywy florystyczne, wśród nich właśnie słonecznik, kwiat, który – jak pisał Mickiewicz – „Od wschodu do zachodu kręci się za słońcem” (Mickiewicz 2018: 108), a dziś stał się symbolem oporu, solidarności i nadziei.

Sofia Butko, Marcin Wołk

Bibliografia

- Hrymaluk, Rostysława 2014. „Formuвання estetyчної платформи сецесії в українському мистецтві кінця XIX – початку XX ст.”. *Narodoznawczy zoszyty* 6 (120): 1316–1327.
- Kowalska, Areta 2023. „Searching for Sunflowers in the Architecture of Lviv and Kraków”. <https://forgottengalicia.com/searching-for-sunflowers-in-the-architecture-of-lviv-and-krakow/> [16.04.2026].
- Mickiewicz, Adam 2018. *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*. Wstęp i opracowanie Stanisław Pigoń. Aneks Julian Maślanka. Wyd. 14. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wallis, Mieczysław 1974. *Secesja*. Warszawa: Arkady.
- Zabużko, Oksana 2025. *Nasza Jewropa. Zbirka esejiv*. Kyjiw: Wydawniczyj dim „KOMORA”.